

М. Г. Повар

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди***ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ РЕЦЕПТИВІВ ВИБОРУ
ТА ВЧИНКУ ЛІРИЧНОГО ГЕРОЯ**

Розглянуто моделі рецептивів вибору та вчинку ліричного героя у творчості І. Виргана, виявлено основні риси суб'єкта нарративу у площині зовнішнього та внутрішнього прояву. Ліричний герой визначається через образ автора та біографічний характер, який має певні просторово-часові або естетико-філософські позиції.

Ключові слова: ліричний герой, образ автора, моделі рецептивів вибору та вчинку, часопростір, опозиція, внутрішній конфлікт, І. Вирган.

Рассмотрены модели рецептивов выбора и поступка лирического героя в творчестве И. Виргана, обнаружены основные черты субъекта нарратива в плоскости внешнего и внутреннего проявления. Лирический герой определяется через образ автора и имеет биографический характер, имеющий определенные пространственно-временные или эстетико-философские позиции.

Ключевые слова: лирический герой, образ автора, модели рецептивов выбора и поступка, временное пространство, оппозиция, внутренний конфликт, И. Вирган.

The models of receptive choice and an act of the lyrical hero in creative work of I. Vyrghan are considering, it is revealed the basic lines of the subject narrative in a plane of external and internal display. The lyrical hero is defined in an image of the author and has the biographic character having certain existential or aesthetico-philosophical positions.

Key words: the lyrical hero, an image of the author, model of a receptive choice and an act, timespace, opposition, the internal conflict of I. Vyrghan.

Ліричний герой у художньому творі відіграє важливу роль і це є незаперечним фактом. Ця проблема складна та багатогранна, оскільки має безпосередній вплив на сюжет, ідею, канву твору. Ліричний герой може або не може ототожнюватися з автором, збігатися або йти паралельними стежками авторської свідомості.

У монографії Л. Гінзбург ліричний герой характеризується «єдністю авторської свідомості, сконцентрованістю її в певному колі проблем, настроїв» [6, с. 159]. Саме вона надала конкретності цьому визначенню, розрізняючи «тип автора». Дослідниця сконцентровує увагу на проблемі автора в ліриці та поділяє її таким чином: 1) автор, 2) ліричний суб'єкт, 3) лірична особистість, для якої характерний складний внутрішній досвід.

Тож, як бачимо, ліричний герой у Л. Гінзбург не зливається з образом автора, оскільки «образ поета не обов'язково повинен сприйматися як рівний особистості поета – навіть сублімований та ідеальний» [6, с. 162–163]. Проте дослідниця розглядає типологію «авторів» у поезії, посилаючись на позалітературні передумови різновиду образу автора.

З іншої точки зору проблему ліричного героя проаналізував Б. Корман. Він наголошує на тому, що лірика поета сприймається циклічно: «кожний окремих вірш ми сприймаємо, уже володіючи якимсь стійким уявленням про світ думок, емоцій, вчинків... ліричного суб'єкта» [9, с. 8]. Тобто лірика повертає читача до знайомої моделі, рефлексії, перепрочитання поетичних зразків автора.

В українському літературознавстві проблема автора та ліричного героя в ліриці розроблена у працях В. Смілянської та Л. Голомб. В. Смілянська приділяє увагу різновидам «автора» та їх критеріям. Образ автора «ототожнюється з образом ліричного героя, ліричного розповідача, які зливаються в цілісний образ...» [11, с. 143].

Л. Голомб образ ліричного героя теж співвідносить з образом автора, але, на противагу В. Смілянській, виокремлює композиційно-мовленнєве вираження та вводить поняття «ліричний характер».

Таким чином, проаналізувавши та зіставивши різні трактування поняття «ліричний герой», можемо зробити висновок, що ліричний герой може мати як тождним, так і протилежним суб'єктом / об'єктом автора. Значний вплив на ліричного героя має безперечно образ автора, його психологічний настрій, світовідчуття. Відтак, постає проблема екзистенційного порядку: проблема вибору, вчинку, думок, мотивів ліричного героя, що і зумовлює актуальність вивчення даної теми.

Моделі рецептивів вибору та вчинку ліричного героя І. Виргана подає у вигляді діалогу та монологу ліричного героя, у психологічних переживаннях, у боротьбі протилежностей. У поетичних збірках ми аналізуємо творчість поета саме через моделювання рецептивів вибору та вчинку ліричного героя.

У поезіях І. Виргана виразно звучать громадянські, соціальні мотиви, де індивідуальне та суспільне доповнюють одне одного. Визначальною рисою творчої манери поета є конкретність. Це стосується і проблеми вибору та вчинку ліричного героя. Митець завжди прагне розкрити навіть загальне предметними образами, конкретними деталями.

Ліричний герой у творах І. Виргана постає у сукупності суб'єктів мовлення, причому співвіднесеність внутрішнього переважає над зовнішнім характером. Хоча таке визначення композиційно-мовленнєвих форм не було відразу присутнім у творчості поета. У перших збірках митця («Озброєна лірика» (1934), «Сад дружби» (1935), «Джигіти» (поема, 1937), «Щастя-доля» (1938)) ліричний герой виступає здебільшого як чітко виражене авторське «Я» у ролі носія ліричного переживання. У наступних збірках «Поворот сонця на літо» (1947), «Матвіївка над Сулою» (1949), «Квітучі береги» (1950) простежується авторське тяжіння до заглиблення у внутрішній світ людини, де авторська свідомість виступає не тільки суб'єктом, а й об'єктом. Ліричні твори збірок «Країна щастя» (1951), «Поезії» (1954), «В розповні літа», (1959), «Над Сулою шумлять явори» (1960), «Лірика» (1961), «Питиме зілля» (1967), «Вибране» (1969), «Серце» (1969) містять здебільшого вже опубліковані в попередніх збірках твори, але відредаговані, а іноді зовсім змінені. Ми бачимо трансформацію ліричного героя від зовнішнього, поверхового зображення до поступового переходу у світ внутрішній, духовний.

Емоційні рефлексії ліричного героя зумовлюються тим середовищем та людьми, які його оточують, де автор дає власні оцінки та судження. У поезії І. Виргана художній простір ліричного героя визначається за принципом опозиції «старе – нове». Різновидом опозиції виступають «минуле – сьогодення», яке проявляється у світобаченні поета або має національне забарвлення «дожовтнева Україна» та «індустріальний Радянський Союз». Між цими протиставленнями іноді немає чіткого конфлікту, внутрішні емоції та переконання власне автора проєктуються на ліричного героя, його відчуття.

Протиставлення «старе – нове» має поліфонічне значення: ліричний герой протиставляє те, що було і те, що є зараз. Поет не оприявлює власних висновків, а пропонує розв'язати цю колізію безпосередньо самому читачеві. Це яскраво проілюстровано у поезії «Сільські картини», де автор заглиблюється у спогади дитинства як про острів гармонії та щастя, і паралельно подає картини колгоспного життя. Ліричний герой становить психологічну та підсвідому константу, яка виявляється через відтворення дійсності. За відчуттям автора, ніби все йде в правильному напрямку, але, проаналізувавши мовленнєвий апарат, помічаємо високу майстерність поета у відтворенні старого світоустрою та слабкість змалювання нового ладу. Тож опозиція «старе – нове» проходить не у змістовому наповненні, а у композиційно-мовленнєвому аспекті, на підсвідомому рівні.

У цілому протиставлення «старе – нове» сприймається ліричним героєм у творчості І. Виргана в індивідуально-особистісній площині, як правило, не пере-

ростаючи в соціально-політичний підтекст. Твори митця наскрізною лінією пронизані світлими почуттями, піднесеним, життєствердним настроєм. Але є твори, які емоційним забарвленням стоять одноосібно від інших творів. Таким є вірш «Поворітьма». У даному випадку ліричний герой повністю суголосний з образом автора, оскільки є біографічним. Перебування у чужому просторі як фізично, так і духовно лягло важким відбитком на серце ліричного героя. Відчуття неспокою, остраху, затамованого болю та несправедливості супроводжують його протягом усього твору. Зустріч із рідними замість тихої радості переходить у зажуру та безнадію. Повернення з розлуки зображується темними тонами («з темного глибу», «із хатньої темнини», «темний, німий»), трагічними переживаннями ліричного героя («Трудна вона буде – зустріч наша,/ Як тая розлука була трудна.../ Тільки пригублена меду чаша/ Згіркла до самого дна»), емоційною напругою та відчуттям виснаженості та тривоги «непевного щастя».

Опозиція «минуле – сьогодні» проявляється на рівні етноментального ландшафту. За висловом В. Коваленко, у творах І. Виргана «старе зруйновано, а нове – слабке, ненадійне» [7, с. 291]. Якщо у тезі «минуле» ми бачимо гармонію, внутрішній комфорт та захищеність, то в «сьогодні» ліричний герой постійно перебуває в епіцентрі гігантських будівництв, штучних утворень, на кшталт Каховського водосховища, яке затопило рідне село поета. Дана антитеза простежується не тільки на рівні композиції, образів, а й у мовленнєвій системі. Часто звертаючись до народного фольклору, поет використовує архаїзми: «сохи», «глибінь», «сап'янці»; створює неологізми: «павіть – дочка білолиця», «ледве свіне», «наледве замгнеться», «зодів» тощо.

У часопросторі Вирганівська «дожовтнева Україна» є гармонійним світоустроєм, духовним осердям, на протигагу бездушному, штучному «індустріальному Радянському Союзу». Але така схема виокремлюється не відразу, а поступово, протягом тривалого часу, оскільки усвідомлення дійсності приходить з роками. Слід зазначити, що ліричний герой у І. Виргана суголосний з авторською свідомістю, а в основному є її домінантою.

Тож І. Вирган, як бачимо, балансував на межі, зливаючи воєдино образи автора і ліричного героя. Та поділ був зумовлений не зовнішнім, а внутрішнім конфліктом митця, що супроводжується відповідним емоційним комплексом (стривоженістю, спробою захистити та зберегти від наруги світоустрій минулого тощо).

Аналіз творчого доробку поета показує, що у віршах та оповіданнях ліричний герой перебуває під впливом моделювання рецетивів вибору та вчинку. Це реалізується у національному вимірі («Сільські картини», «Матвіївка над Сулою»), соціальному (оповідання «Мороз», «Несподівана втіха», поезії «19 вересня 1939 року», «Осогорова пушинка»), філософському («Птаха», «Дівчинка з кулькою»). І. Вирган прагне, за спостереженням Г. Гельфандбейна, «розкрити внутрішню, глибинну суть явищ і людських характерів. Нема в його творах нічого, що не відповідало б правді життя, але в той же час зовсім відсутнє копіювання життєвих ситуацій» [4, с. 4].

У І. Виргана на рівні національного сприйняття спостерігаємо модель вибору між «старим – новим» політичним, етнічним устроєм. У соціальному плані автор реалізує вибір людини через конкретні життєві ситуації, що відбуваються у суспільстві. Натомість філософське сприйняття ліричним героєм / автором має відсторонений характер, відмежований від буденного та скороминущого. Вибір постає у різних іпостасях: екзистенційному (сенс життя, пошук внутрішнього «Я»), буттєвому (реальне та ірреальне, уявне та дійсне).

Проблема вибору та вчинку ліричного героя І. Виргана простежується у любовній ліриці. У вірші «Ти кажеш, що жінка ніколи ще так не любила» засуджує легковажну любов та виносить вирок такому кохання: «Проте я не можу такої любові прийняти, / Хай навіть самотня отак моя й зайде душа. / Якщо відцурала-

ся рідного первеня мати, / То як вона в вірності може комусь присягати? / Шукай собі вітру! Хай вітер тебе потіша!» [3, с. 65]. Ліричний герой засуджує та ставить під сумнів таке кохання, відмовляючись таким чином від нього. Вчинок жінки, яка відмовилась від «первеня» заради коханого, на думку ліричного героя, вартий осуду, а не великого почуття.

Внутрішній світ ліричного героя у творах І. Виргана багатогранний та суперечливий. Аналіз показує: у ранніх збірках поета («Озброєна лірика» (1934), «Сад дружби» (1935)) ліричний герой захоплюється новою дійсністю (перші п'ятирічки, змалювання колгоспного життя, оборонні мотиви). За визначенням А. Клочья, «типове, що визначає творчість Виргана на даному етапі, є щирий оптимізм» [8, с. 170]. Фактично ліричний герой митця 1930-х років характеризується як суб'єкт-спостерігач, зосереджений на розкритті власних переживань. Вираження авторської свідомості зводилось до відтворення дійсності та пережитих почуттів ліричного героя. З плином часу, набувши життєвого досвіду, суб'єкт мовлення постає зовсім в іншій іпостасі. Ліричний герой із суб'єкта-спостерігача перетворюється на суб'єкта-об'єкта, творця. Зміну змістового наповнення носія ліричного переживання у творах І. Виргана не залишили поза увагою численні дослідники творчості митця. Г. Гельфандбейн помічає, що поет «постійно прагнув розкрити внутрішню, глибинну суть явищ і людських характерів» [5, с. 3]. Тобто від простого спостерігача поет переносить ліричного суб'єкта у якісно нову площину – діяльну, перетворюючись на активного творця, сповненого духовних переживань. С. Крижанівський зауважує: «духовний світ ліричного героя Виргано-вої поезії немислимий без любові до України, її мови» [10, с. 3].

Поворот від зовнішнього зображення до філософського заглиблення у внутрішній світ ліричного героя у пізніх збірках І. Виргана 1950–1960-х років схвально сприйняли більшість критиків. В. Брюгген, ілюструючи творчість поета, зазначає: «“Людина в поході”, як ми визначили б найхарактерніше в постаті ліричного героя Виргана, пише не тільки про себе (хоча в книжці лірики авторське «я» по праву посідає почесне місце). Герої поета – люди, що самі перебувають у безнастанному поході, у великому русі до майбутнього» [2, с. 47].

Ми можемо не бачити зовнішніх проявів «лобового» зіткнення головних героїв у творах І. Виргана, натомість письменник показує внутрішній конфлікт, який полягає у сумнівах, роздумах, мріях, переживаннях. Ліричний герой у моделюванні вибору та вчинку керується насамперед моральними принципами, внутрішньою потребою бути в гармонії з собою, природою, навколишнім світом. Носієм таких цінностей є співвіднесеність із минулим, яке з'являється у спогадах-ретроспекціях, де показані часи дитинства носія ліричного героя, або як уявний, вигаданий світ. З минулим, а отже, зі «старим» світ асоціюється з образом матері, абсорбуючи відчуття захищеності та затишку.

У збірці «В розповні літа» І. Вирган дебютує як прозаїк. Гострі соціальні конфлікти, внутрішні переживання, проблема вибору та вчинку, моделі поведінки ліричного героя в тій чи іншій ситуації давно привертати його увагу. Це видно із його новел «Даринка з братиком», «Краса», «Мороз», в яких митець показує психологічні переживання головних героїв. Поет змальовує їх у нестандартних ситуаціях, в яких людська натура проявляється особливо виразно, показуючи неабияку витримку, силу духу, мужність, сміливість в обставинах, що склалися у їхньому житті.

У цьому оповіданні чітко вимальовується лінія моделі вибору та вчинку ліричного героя: письменник змальовує своїх персонажів у драматичних ситуаціях, коли нескореність долі, внутрішня краса перемагають будь-які перешкоди. Враження від новел підсилюється пластичними образами, драматичними колізіями, багатством та краси мови, пластичності образів.

На противагу оптимістичному оповіданню «Даринка з братиком», яке має життєствердний характер та позитивне звучання, новела «Мороз» є носієм сум-

них, драматичних настроїв. І. Вирган співчуває та вмотивовує вчинки головних героїнь, фокусує увагу читача на їх внутрішніх переживаннях та характерах. Художній простір новели актуалізує реалії повоєнних часів. Настроевою домінантою є безвихідь та самотність. Як зазначав В. Бондар, письменник зумів «тонко передати психологію людини, жінки, наповнивши свою оповідь тривогою за людей, любов'ю до них...» [1, с. 3].

Отже, ліричний герой у творах І. Виргана постає у різних іпостасях: як виразник авторської свідомості, як рефлексія підсвідомого внутрішнього світу автора, як наратор зовнішніх подій. Образ ліричного героя найяскравіше проявляється у діях, а саме у виборі та вчинках. Проаналізувавши твори митця у соціальному, філософському, естетичному контекстах, ми дійшли висновку, що ліричний герой поета має здебільшого біографічний компонент, наповнений внутрішньою логікою характерів. Ми прослідкували еволюцію авторської свідомості від ранніх поезій, де переважав зовнішній нарратив до пізніх творів, які є контентом філософських роздумів, емоційної оцінки дійсності.

Бібліографічні посилання

1. Бондар В. Запашна проза / В. Бондар // Літературна газета, 1959. – 25 серпня.
2. Брюгген В. О. Звичайний хліб мистецтва : літер.-критичні статті / В. О. Брюгген. – К. : Радян. письмен., 1969. – 251 с.
3. Вирган І. Вибране. Іван Вирган / [упоряд.: Н. Вергун, В. Коваленко]. – Черкаси : Вид-во Ю. Чабаненко, 2008. – 296 с.
4. Вирган І. Поезії / І. Вирган. – Х. : Харків. книжково-газетне вид-во, 1954. – 104 с.
5. Гельфандбейн Г. В строю бійців / Г. Гельфандбейн / Соціалістична Харківщина. – 1969. – 6 серпня.
6. Гельфандбейн Г. Озброєна лірика / Г. Гельфандбейн / Соціалістична Харківщина. – 1983. – 1 червня.
7. Гинзбург Л. Я. О лирике / Л. Я. Гинзбург. – М. – Л. : Советский писатель, 1974. – 408 с.
8. Ключья А. Лірика радянського патріота // Молодняк. – 1935. – № 4–5. – С. 170–174.
9. Корман Б. О. Лірика Н. А. Некрасова / Б. О. Корман. – Воронеж : Изд-во Удмурт. гос. ун-та, 1977. – 72 с.
10. Кочевський В. «Солов'я не стало – весь він перелився у цвіт» / В. Кочевський // Іван Вирган. Вибране. – Х. : Майдан, 2010. – С. 3–8.
11. Смілянська В. Л. «Святим огненным словом...». Тарас Шевченко : поетика. – К. : Дніпро, 1990. – 290 с.

Надійшла до редколегії 24.01.2013 р.

УДК 82(569.4)

Е. Н. Бескровная

ВУЗ «Международный гуманитарно-педагогический институт «Бейт-Хана»

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ЕВРЕЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ (на примере творчества Ицика Фефера)

Розглядаються проблеми вивчення єврейської літератури в сучасному літературному процесі. Особлива увага приділяється проблемі хасидизму в єврейській літературі України на прикладі творчості Іцика Фефера.

Ключові слова: традиції давньої єврейської літератури, Вавилонський Талмуд, хасидизм, соціально-політичне становище євреїв у Росії.